

עם חתימת הספר

פגישה עם גורבצ'וב

עם השלמת כתיבתו של הספר נולד אצלי הרעיון להיפגש עם מיכאל סרגייביץ גורבצ'וב - הנשיא האחרון של ברית-המועצות, והאיש שפתח את השערים בפני העלייה ההמונית של סוף שנות השמונים.

1991, באחד מביקורי במוסקבה לאחר קריסת האימפריה, הכרתי את ולדימיר טומרקין, עובד בכיר לשעבר במחלקה האידיאולוגית של הוועד המרכזי של המפלגה, ולאחר-מכן מראשי "קרן גורבצ'וב" שהוקמה לאחר שגורבצ'וב נאלץ לפרוש מפעילות פוליטית. בפגישתנו באביב 1995, סיפרתי לטומרקין כי בספרי העתיד לראות אור חסרה דמותו של גורבצ'וב ששמו קשור בפרק האחרון של המאבק על חופש העלייה. טומרקין הגיב ואמר כי יתכן שגורבצ'וב יהיה מוכן לשוחח איתי.

ואכן, ב-7 ביולי 1995 ישבתי מול האיש שהעז להצעיד את ברית-המועצות אל הטלטה האדירה ששינתה את פני העולם! הפגישה התקיימה בחדר העבודה שלו, בבניין גדול ששימש בעבר כבית-ספר גבוה לקדרים של המפלגה הקומוניסטית. הבניין, שידע ככל הנראה ימים מפוארים יותר, הועמד תחילה כולו לרשות הקרן למחקר חברתי-מדיני המנוהלת על-ידי גורבצ'וב ונושאת את שמו, אולם בהוראת הנשיא ילצין נמסר הבניין ברובו למכון פיננסי ממשלתי וברשות הקרן נותר רק אגף לא גדול אחד. חדרו של גורבצ'וב מרווח, אך מרוהט בצניעות רבה (בניגוד גמור ללשכותיהם של בכירי השלטון ברוסיה). גורבצ'וב, שקיבל אותי בחמימות, שפע בריאות, מרץ ואפילו עליצות.

לבקשתו הצטרף טומרקין לשיחתנו. לאחר שהודיתי לו על שנאות להקדיש לי מזמנו, שאלתי את גורי'צ'וב אם עלי להציג את עצמי וכאשר לא מיהר להשיב, פתחתי וסיפרתי לו שכקיבוצניק, נשלחתי בשנות החמישים למוסקבה לשרת כנספח חקלאי בשגרירות, אולם עיקר תפקידי היה לקיים מגעים עם יהודים שגורלם עורר אז חרדה בממשלת ישראל. הוספתי וסיפרתי, כי בגלל קשרי עם יהודים, "נתבקשתי" כעבור שנתיים לעזוב את ברית-המועצות, או אז הוטל עלי לפתוח במסע הסברה במערב, כדי להפעיל לחץ על ברית-המועצות לשנות את יחסה למיעוט היהודי ולאפשר ליהודים שרוצים בכך לעלות לישראל. תיארתי בפניו במה עסקתי שנים רבות וציינתי שעבדתי אצל שלושה ראשי ממשלה כממונה על מוסד המפקד על הדאגה לגורלם של יהודי מזרח אירופה.

אמרתי לו שאני מודע לכך כי נוכח הזעזועים האדירים שהשפיעו על גורלם של מאות מליונים בני-אדם, עשויה פתיחת שערי ברית-המועצות לעלייה המונית

להיות בעיניו פרט קטן יחסית, אולם בהיסטוריה היהודית של המאה העשרים, הוספתי, ישנם רבים הרואים בעלייתם של יהודים את המאורע החשוב ביותר לאחר השואה ולאחר הקמת המדינה.

את דברי סיימתי באמרי כי לפי מיטב הבנתי מחובתי להקדיש לו מקום בספרי, בזכות היותו האיש שקיבל את ההחלטה על פתיחת השערים.

ביקשתי לדעת כיצד נפלה אצלו ההחלטה על ההגירה היהודית, בעוד החקיקה על הגירה חופשית לכל הושלמה למעשה רק שנים אחדות מאוחר יותר. גורבצ'וב השיב באריכות ונשמע גלוי לב. בעצם, טען, לא רצה בהגירה המונית של יהודים. היהודים תרמו רבות לברית-המועצות כמדענים בעלי-שם, מהנדסים ורופאים מעולים, מוסיקאים, סופרים ומורים. המדינה, שעמדה בפני שינויים מרחיקי-לכת, היתה זקוקה להם. אולם, המשיך גורבצ'וב, הוא ידע מה דחף את היהודים להגר. הוא ידע על רצונם להצטרף למדינת היהודים, אך ידע גם על מצבם הקשה כמיעוט בברית-המועצות. הוא ידע על גילויי האנטישמיות בעיתונות ועל פרסום ספרים אנטישמיים, ועל כך שיהודים סבלו מאפליה ועלבונות. מנסיונו האישי זכר את הסיפור העצוב של חברו הסטודנט ליברמן שבעת נסיעה בחשמלית גידפו אותו והעליבוהו ללא בושה. לכן, כאשר פעל לשינוי אופיה המדיני, הכלכלי והחברתי של ברית-המועצות, החליט שאין יותר למנוע מיהודים הרוצים בכך להגר על מנת להיקלט במדינת היהודים. בדיעבד, הוסיף גורבצ'וב, הוא שמח שנקט בצעד זה לפני שהמדינה היתה בשלה לחקיקה כללית מתקדמת בנושא ההגירה. גורבצ'וב המשיך ואמר שהוא מודה בכנות שכדי שיכיר בזכויות אדם כערך אוניברסלי צריך היה "לעבוד על עצמו" וללמוד ממה שהתנסה בו כבר בתהליך הפרסטרואיקה. היו דרושים זמן ומאמצים רציניים כדי לסלק את המכשולים בפני הגירה חופשית לכולם.

גורבצ'וב דיבר ארוכות על התרשמותו העמוקה מביקורו בישראל, ועל כך שלאחר אלפיים שנה הצליחו יהודים חופשיים, מסורים ונחושים להקים מדינה לתפארת שהפריחה את השממה וידעה להגן על עצמה מפני אויביה. בימי ביקורו, סיפר גורבצ'וב, ראה כיצד מדינה זו קולטת עלייה מרוסיה. הוא פגש בעולים רבים והוא בטוח שברבות הימים תתרום עלייה זאת גם לקיום קשרי תרבות, מדע וכלכלה עם רוסיה.

גורבצ'וב חייך כאשר הביע תקווה שהעולים מרוסיה לא גורמים בינתיים כאב ראש מיותר למדינה. הערתי שהעלייה תורמת הרבה לישראל ואנו מאמינים שעד סוף המאה יגיע מספרם של היהודים שעלו מאז שנות החמישים מברית-המועצות וממדינות חבר העמים, לכמיליון. מכאן גלש גורבצ'וב אל נושאים שראה עניין להעלותם בשיחתנו. לדבריו, מכמה בחינות יכולה ישראל לשמש דוגמה לרוסיה בתהליך שיקומה. כדי לבנות את מדינתם, את החברה, הכלכלה והתרבות, לא הסתפקו היהודים בחיקוי בלבד של מדינות מערב משגשגות, אלא יצרו דפוסים חברתיים וכלכליים מקוריים וגם צבא מקורי. אותו, טען גורבצ'וב האשימו מצד אחד בהרס המשטר הישן, אותו המשטר שדרדר את ברית-המועצות לניוון כלכלי חברתי ומוסרי ומצד שני, אלה

שאצה להם הדרך עד לאובדן שיקול דעת, טענו, שהוא, גורבצ'וב, הססן ונכנע לשמרנים. הדהירה הבלתי זהירה דווקא היא שקירבה את רוסיה למצבן של מדינות העולם השלישי. הייצור כמעט שותק והרוב עוסק במסחר או בגניבות. גורבצ'וב הדגיש שהוא משוכנע עד היום שאת רוסיה - עם ההיסטוריה שלה ועם אופיו ותכונותיו המיוחדות של העם הרוסי שהתפתחו במשך מאות שנים, שהגיעו לקצם ב-70 שנות משטר סובייטי - לא ניתן להקפיץ בין לילה ממשטר של עריצות לדמוקרטיה נאורה ומכלכלה סובייטית ריכוזית לכלכלת שוק מתקדמת. יש צורך בתהליכי מעבר הכרחיים, יש לחפש דרכים מקוריות ודפוסים כלכליים וחברתיים המתאימים לתנאים ולאופייה של האוכלוסייה. רק כך, אמר, יש להצמיד את רוסיה לדמוקרטיה אמיתית ולכלכלה משגשגת.

סיפרתי לגורבצ'וב שבועיים קודם-לכן שוחחתי בניו-יורק עם מקס פרנקל, העורך הקודם של ה"ניו-יורק טיימס" - הכרתי אותו בשנות השישים כאשר כיהן כסופר העיתון בווינגטון - ופרנקל - שבנעוריו כיהן כסופר העיתון במוסקבה שאל אותי בערך כך: "ישנם רבים הטוענים שגורבצ'וב נשאר לאמיתו של דבר קומוניסט, מה דעתך?" השבתי לו שאני מאוד רוצה לפגוש את גורבצ'וב ואם אצליח אשאל אותו. גורבצ'וב הרצין והגיב מיד: "מה פרוש להיות עתה קומוניסט?" שאל. "האם להיות חבר במפלגה קומוניסטית? האם לתמוך במשטר הסובייטי כפי שהיה עד הפרסטרויקה? אינני חבר המפלגה ובאשר למשטר הסובייטי, מי פעל יותר יותר ממני לשינוי המשטר הכושל?" ובאשר להשקפת עולמו, הוא שואף לחברה דמוקרטית חופשית, אך גם לחברה צודקת ואנושית. לאורך כל השיחה שנמשכה כ-50 דקות הוא דיבר בביטחון ולעתים בהתרגשות וחשתי כיצד גם אני מצטרף לאלה שמניחים כי גורבצ'וב מאמין שלא רחוק היום שבו ייקרא לשוב אל כס ההנהגה.